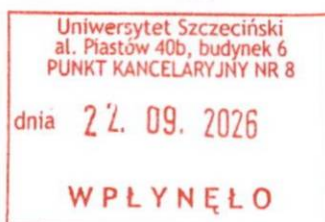

UNIwersYTET
MIKOŁAJA KOPERNIK
W TORUNIU
Wydział Filozofii
i Nauk Społecznych

dr hab. Aleksandra Derra
profesorka UMK
Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Instytut Filozofii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika (UMK)
ul. Fosa Staromiejska 1a
87-100 Toruń
aleksandra.derra@umk.pl

Toruń, 17 września 2026

Recenzja rozprawy doktorskiej Alicji Neumann-Karpińskiej
zatytułowanej „Decyzje reprodukcyjne jako przykład
decyzji transformujących. Dyskusja ze stanowiskiem Laurie A. Paul”
napisanej pod kierunkiem prof. Renaty Ziemińskiej

Problematyka, cele i struktura rozprawy

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska Alicji Neumann-Karpińskiej zatytułowana „Decyzje reprodukcyjne jako przykład decyzji transformujących. Dyskusja ze stanowiskiem Laurie A. Paul” w moim odczytaniu wpisuje się w dwie ważne tradycje namysłu humanistycznego. Z jednej strony w tradycję filozofii praktycznej, rozumianej w jej klasycznym, Arystotelesowskim sensie jako refleksja nad ludzkim działaniem, wyborem i podejmowaniem decyzji w sprawach, które pozostają przedmiotem deliberacji. Z drugiej strony w niezwykle dzisiaj znaczące badania (w naukach humanistycznych i społecznych) o wyraźnie interdyscyplinarnym charakterze. Autorka korzysta z ustaleń i narzędzi filozofii, socjologii i psychologii, łącząc analizę koncepcji filozoficznej z badaniem faktycznie przebiegających procesów decyzyjnych.

Głównym celem rozprawy jest zbadanie adekwatności opisowej teorii decyzji i doświadczeń transformujących Laurie Ann Paul poprzez skonfrontowanie jej założeń z materiałem empirycznym dotyczącym decyzji reprodukcyjnych. Autorkę interesuje przede wszystkim to, na ile teoria Paul pozwala opisać rzeczywiste procesy podejmowania decyzji oraz sposób, w jaki osoby podejmujące takie decyzje doświadczają ich konsekwencji w dalszym biegu życia. Filozoficzny problem racjonalności i autentyczności decyzji

transformujących zostaje zatem odniesiony do tego, jak ludzie rzeczywiście opisują, konceptualizują i uzasadniają własne wybory.

Realizacji tego ogólnego celu służą przeprowadzone przez Autorkę badania empiryczne dotyczące decyzji o rodzicielstwie i bezdzietności. Ich celem jest scharakteryzowanie procesu podejmowania decyzji prokreacyjnych na podstawie narracji kobiet i mężczyzn znajdujących się na różnych etapach życia — oczekujących narodzin pierwszego dziecka, będących już rodzicami oraz pozostających osobami bezdzietnymi z wyboru — ale również rozpoznanie i opisanie zachodzących w związku z tymi decyzjami transformacji epistemicznych i osobowych. Materiał uzyskany za pomocą wywiadów półustrukturyzowanych i analizowany przy użyciu Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej ma również umożliwić rozpoznanie strategii decyzyjnych oraz pokazać, jakie normy i wartości brane są pod uwagę w podejmowaniu decyzji reprodukcyjnych.

Cel rozprawy nie wyczerpuje się w empirycznej ocenie przystawalności teorii Paul. Na podstawie wyników badań oraz analizy stanowisk alternatywnych Autorka chce wykazać, że trudności, które Paul wiąże z racjonalnością decyzji transformujących, wynikają przynajmniej częściowo ze zbyt mocnego i wąskiego rozumienia samej racjonalności. Dlatego też Alicja Neumann-Karpińska konfrontuje ustalenia Paul z teoriami racjonalności ograniczonej i ekologicznej, proponując własne ujęcie racjonalności decyzji reprodukcyjnych, które uwzględnia ograniczenia poznawcze podmiotu, rolę heurystyk, kulturowo i historycznie zmienne normy, a także indywidualne wartości i aspiracje. Towarzyszy temu próba przeformułowania pojęcia autentyczności: jej miarą ma być nie tyle stabilność pojedynczych preferencji, ile ich spójność z szerzej rozumianą narracją tożsamościową i realizowanymi przez jednostkę wartościami. W tym sensie badanie empiryczne służy w rozprawie nie tylko ocenie teorii Paul, lecz staje się punktem wyjścia do zaproponowania autorskiego sposobu rozumienia racjonalności i autentyczności decyzji transformujących.

Rozprawa składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz aneksów (zawierających: treść zgód, przewodnik do wywiadów i instrukcja do dzienników, przykłady transkrypcji i przykłady analiz, tabelę prezentującą matrycę porównań na poziomie interpersonalnym). Struktura rozprawy odzwierciedla przejście od teoretycznej rekonstrukcji problemu doświadczeń i decyzji transformujących, przez omówienie dotychczasowych badań nad decyzjami prokreacyjnymi i prezentację własnego badania empirycznego, do ponownego podjęcia problemu racjonalności decyzji transformujących w świetle uzyskanych wyników.

W moim odczytaniu dwa pierwsze rozdziały mają charakter przede wszystkim teoretyczny. W rozdziale pierwszym Autorka szczegółowo rekonstruuje teorię decyzji i doświadczeń transformujących L. A. Paul, koncentrując się między innymi na epistemicznych ograniczeniach podejmowania decyzji, problemie racjonalności i autentyczności oraz rodzicielstwie jako doświadczeniu transformującym. Drugi, bardzo rozbudowany, bo liczący 49 stron rozdział, przedstawia obszerną literaturę polemiczną wobec koncepcji Paul. Autorka dzieli analizowane stanowiska na kilka grup problemowych, a następnie przedstawia dwie koncepcje alternatywne, Edny Ullmann-Margalit i Agnes Callard. Rozdział trzeci stanowi swoiste przejście od rozważań teoretycznych do badań własnych i przedstawia wyniki istniejących badań empirycznych nad decyzjami prokreacyjnymi. Autorka omawia między innymi badania dotyczące bezdzietności, intencji i planów reprodukcyjnych, motywacji stojących za decyzją o bezdzietności, decyzji o rodzicielstwie oraz doświadczeń stawania się matką i ojcem, zmierzając do pytania o transformujący potencjał decyzji reprodukcyjnych. Rozdział czwarty poświęcony jest badaniu własnemu: jego założeniom, pytaniom badawczym i metodologii, w tym doborowi osób badanych, zbieraniu i analizie danych, a następnie prezentacji wyników oraz mocnych i słabych stron przeprowadzonego badania. W dwóch ostatnich rozdziałach Autorka powraca do problematyki ściśle filozoficznej, wykorzystując jednak perspektywę poszerzoną o ustalenia części empirycznej. W rozdziale piątym, zgodnie z realizacją celów pracy, skonfrontowano teorię doświadczeń transformujących z koncepcjami racjonalności ograniczonej i racjonalności ekologicznej oraz z badaniami nad heurystycznymi strategiami podejmowania decyzji. Rozdział szósty ma charakter integrujący: tytułowe decyzje reprodukcyjne zostają w nim przedstawione jako decyzje transformujące analizowane w kontekście racjonalności ograniczonej. Autorka powraca zarazem do pytania o adekwatność opisową teorii Paul oraz proponuje perspektywę odmiennego rozumienia racjonalności i autentyczności procesów decyzyjnych.

Wybrane problemy i pytania

W tej części recenzji chciałabym odnieść się polemicznie do wybranych elementów rozprawy. Wybór ten jest do pewnego stopnia arbitralny i wynika z mojego sposobu lektury pracy: zatrzymuję się przede wszystkim przy tych kwestiach, które zwróciły moją uwagę, wzbudziły wątpliwości, ale także zainspirowały mnie lub zachęciły do dalszej dyskusji. Uwagi te mają różny ciężar — od kwestii merytorycznych i problemów skłaniających do

polemiki filozoficznej, przez pytania dotyczące sposobu prowadzenia argumentacji, aż po drobniejsze uwagi odnoszące się do języka czy poszczególnych sformułowań. Łączy je przede wszystkim to, że wskazują kwestie, które z różnych powodów wydają się warte namysłu i dalszej dyskusji.

Przedstawione przeze mnie uwagi polemiczne nie umniejszają merytorycznej wartości rozprawy. Dyskusja i spór należą do istoty pracy naukowej, a możliwość podjęcia polemiki z przedstawionymi w rozprawie tezami świadczy także o jej poznawczym i inspirującym charakterze.

Zatrzymam się nieco dłużej na wyjątkowo inspirującym filozoficznie, a zarazem wymagającym teoretycznie i pojęciowo rozdziale. Autorka mierzy się w nim z obszerną i wielowątkową literaturą polemiczną, która narosła wokół koncepcji doświadczeń transformujących Paul. Porządkuje ją wokół kilku zasadniczych problemów: formalnych i epistemologicznych założeń teorii, przyjmowanego rozumienia racjonalności i autentyczności, roli wyobraźni i możliwości poznawczego modelowania przyszłych doświadczeń, a także społecznych i etycznych uwarunkowań decyzji transformujących. Omawia również próby poszerzenia samej kategorii doświadczeń transformujących o przemiany mimowolne, stopniowe czy nieuświadomione. W dyskusji tej powraca przede wszystkim pytanie, czy brak bezpośredniego dostępu do fenomenologicznego wymiaru przyszłego doświadczenia rzeczywiście uniemożliwia racjonalne oszacowanie jego wartości, czy też można w tym celu korzystać ze świadectw innych osób, analogii, wcześniejszych doświadczeń i innych form wiedzy pośredniej. Ważną część rozdziału stanowi przedstawienie dwóch propozycji alternatywnych wobec teorii Paul. Edna Ullmann-Margalit pozwala spojrzeć na doniosłe wybory życiowe jako wymykające się prostemu podziałowi na racjonalne i nieracjonalne, natomiast Agnes Callard, rozwijając teorię aspiracji, przesuwa uwagę z pojedynczego aktu decyzji na rozciągnięty w czasie proces działania, uczenia się i stopniowego nabywania dostępu do nowych wartości. Analizy te prowadzą Doktorantkę do istotnego dla dalszego wywodu wniosku: problemy z racjonalnością i autentycznością decyzji transformujących mogą wynikać nie tyle z natury tych doświadczeń, ile ze sposobu rozumienia racjonalności i autentyczności przyjętego przez Paul.

Na szczególne podkreślenie zasługuje imponująca znajomość literatury przedmiotu, jaką Autorka prezentuje w tym rozdziale. Skrupulatnie rekonstruuje rozległą dyskusję, jaka narosła wokół koncepcji Paul, przywołując liczne stanowiska krytyczne, polemiki,

odpowiedzi Paul na stawiane jej zarzuty oraz propozycje alternatywne. Niewątpliwa erudycja Doktorantki, swoboda poruszania się w tej literaturze oraz dbałość o szczegóły argumentacji stanowią dużą zaletę tej części rozprawy. Czytelniczka nie ma wątpliwości, że Autorka bardzo dobrze zna nie tylko samą koncepcję doświadczeń transformujących, ale także toczącą się wokół niej wielowątkową debatę.

Skrupulatność ta rodzi jednak paradoksalny skutek na poziomie odbioru prowadzonej narracji. Mimo wprowadzonego podziału na wątki problemowe, który porządkuje bardzo obszerny materiał, w obrębie poszczególnych części wywód często rozpada się na drobiazgowo omówienia kolejnych tekstów: stanowiska danego autora czy autorki, argumentu wysuwanego przeciwko Paul, jej odpowiedzi, następnej polemiki czy kolejnego uszczegółowienia problemu. Sprawiało to, że miejscami jako czytelniczka zaczynałam gubić się w detalach kolejnych sporów. Trudno niekiedy było mi uchwycić, które z przywoływanych argumentów mają znaczenie zasadnicze dla problemu rozprawy, a które służą przede wszystkim możliwie pełnemu odtworzeniu debaty. Problem wyjściowy, wokół którego zorganizowana została dana część rozdziału, zaczyna tym samym umykać w detalach kolejnych polemik i odpowiedzi na nie. Mam wrażenie, że swobodnie podążać za tą wymianą argumentów mogą przede wszystkim osoby bardzo dobrze znające zarówno samą koncepcję Paul, jak i literaturę, która wokół niej narosła.

Autorka szczęśliwie zamyka poszczególne części podsumowaniami, które pozwalają ponownie uchwycić główne linie argumentacji i przypominają, czemu służyły przedstawione wcześniej polemiki. Nie zmienia to jednak mojego odczucia, że rozdział czyta się momentami monotonna i z wysiłkiem. Detaliczna i niezwykle rzetelna rekonstrukcja kolejnych głosów w dyskusji zaczyna przypominać wyliczenie, przez co trudno utrzymać zainteresowanie samą wymianą argumentów. Być może bardziej zdecydowana selekcja omawianych tekstów, ich hierarchizacja oraz częstsze przypominanie, dlaczego dany spór jest istotny z punktu widzenia głównego problemu rozprawy, pozwoliłyby pełniej wykorzystać niewątpliwą erudycję i znakomitą znajomość literatury przedmiotu, którą Autorka w tym rozdziale się wykazuje.

Lektura przedstawionych w rozprawie polemik z Paul nasuwa mi refleksję ogólniejszego rodzaju. Uderzające jest, jak wiele spośród omawianych stanowisk — choć na różne sposoby kwestionuje standardowy model racjonalnego wyboru — nie rezygnuje z samej kategorii racjonalności. Sharadin, Campbell i Mosquera, Daoust, Ullmann-Margalit czy Callard poszukują raczej innych sposobów jej rozumienia, pozwalających zachować

możliwość racjonalnego działania także w warunkach niepełnej wiedzy, zmienności preferencji czy transformacji podmiotu. Sama Doktorantka zauważa zresztą, że krytyka standardowego modelu racjonalnej decyzji ma długą tradycję. W tym kontekście interesowałoby mnie, jak Doktorantka usytuowałaby koncepcję Paul wobec równie długiej tradycji feministycznego namysłu nad racjonalnością. Feministyczna krytyka — od Genevieve Lloyd i Michèle Le Doeuff po Lorraine Code, Sandrę Harding czy Helen Longino — również nie musi oznaczać porzucenia racjonalności, lecz może prowadzić do ujawnienia i sproblematyzowania androcentrycznych założeń tradycyjnych modeli racjonalności. Czy Doktorantka odnalazłaby taki krytyczny potencjał już w koncepcji Paul, czy raczej uznałaby, że go tam brakuje? A jeśli tak, to z czego ten brak wynika i czy proponowana w rozprawie korekta Paul nie zbliża się — być może inną drogą — do niektórych intuicji obecnych w feministycznej krytyce racjonalności? Warto przy tym podkreślić, że sama Autorka rozprawy nie tylko odwołuje się do krytycznej tradycji badań feministycznych, lecz także wykorzystuje jej ustalenia we własnej praktyce badawczej. Przykładem jest uwzględnienie w zastosowanej metodzie „roli i wpływu badacza/badaczki”, co można, w mojej ocenie, odczytać jako zastosowanie zaleceń „wiedzy usytuowanej” Donny Haraway. To świadome wykorzystanie krytycznych ujęć feministycznych i przełożenie ich na własną praktykę badawczą uważam za szczególnie wartościowy element rozprawy

Chciałabym zapytać o stosowanie w rozprawie generycznych form męskich, takich jak „decydent” czy „badacz”, które pojawiają się często w rozważaniach o charakterze ogólnym. Formy żeńskie są oczywiście obecne, na przykład wtedy, gdy mowa jest o konkretnej badaczce czy filozofce, jednak w sformułowaniach odnoszących się do podmiotów ujmowanych ogólnie dominuje rodzaj męski. Czy jest to świadoma decyzja Autorki, być może związana z poruszaniem się w obrębie tradycji filozoficznej, która przez długi czas posługiwała się formami męskimi jako uniwersalnymi? Pytanie to wydaje mi się istotne również w kontekście przywoływanej w rozprawie tradycji feministycznej, która problematyzowała pozorną neutralność języka, w którym to, co męskie, mogło funkcjonować jako ogólnoludzkie. Nawet niewprowadzanie feminatywów czy form neutralnych konsekwentnie w każdym miejscu, lecz okazjonalne posługiwanie się formami typu „badacz/badaczka”, pozwalałoby uczynić kobiecość widoczną tam, gdzie tradycyjny język filozofii pozostawiał ją niewidoczną.

Uwagi redakcyjne, językowe i bibliograficzne

Poniżej przedstawiam uwagi o charakterze językowym, terminologicznym, translatorskim i bibliograficznym. Dotyczą one kwestii szczegółowych, które nie wpływają na merytoryczną ocenę rozprawy, jednak ich uwzględnienie pozwoliłoby udoskonalić tekst, zwłaszcza z myślą o jego ewentualnej przyszłej publikacji.

- Pewne zastrzeżenie budzi zaproponowane tłumaczenie *evidence-based philosophy* jako „filozofii wspartej na empirycznych dowodach”. Sformułowanie to brzmi w języku polskim dość niezręcznie, a „wsparta” nie oddaje w pełni relacji wyrażanej przez angielskie *based*. Warto rozważyć rozwiązanie analogiczne do utrwalonego już w polskiej terminologii przekładu *evidence-based medicine* jako „medycyny opartej na dowodach”, a więc „filozofię opartą na dowodach” lub — jeśli istotne jest podkreślenie empirycznego charakteru wykorzystywanego materiału — „filozofię opartą na danych empirycznych”. Ta ostatnia wersja pozwala również uniknąć sugestii, że chodzi o dowody w znaczeniu angielskiego słowa *proof*.
- Wątpliwości budzi także tłumaczenie używanego przez Agnes Callard określenia *self-cultivation* jako „samokultywacja”. Jest to sformułowanie niezręczne w języku polskim, w którym „kultywowanie” odnosi się zwykle do podtrzymywania czy pielęgnowania tradycji, zwyczajów lub pamięci, a nie do kształtowania osoby. W rezultacie zastosowana kalka językowa może nie tylko brzmieć nienaturalnie, lecz także utrudniać właściwe odczytanie sensu pojęcia Callard. Warto zatem ponownie rozważyć sposób jego przekładu.
- W przypadku rzeczy i osób policzalnych należy używać słowa „liczba”, a nie „ilość” (przypadków, członków, osób, spraw);
- Uważam, że w tekście nadużywane jest słowo „dostarczać” w różnych formach i zestawieniach („dostarczające dla niej powodów”, s. 42; „ograniczenie do dostarczania”, s. 46; „nie dostarczają informacji”, s. 53; „dostarczyć relewantnych danych”, s. 56; „dostarcza bodźców do refleksji”, s. 117; „dostarczyć może psychologia”, s. 118; „dostarczając adekwatnych narzędzi”, s. 209). W niektórych polaczeniach brzmi jak anglicyzm i można by je zastąpić lepiej brzmiącym polskim odpowiednikiem.

- Niezręczne i niezrozumiałe wydaje mi się użycie wyrażenia „korzeń osoby” w zdaniu ze strony 71: „a) są transformujące i wpływają na „korzeń” osoby”. Czy dałoby się zawartą w tym zdaniu myśl wyrazić odmiennie?
- Uzupełniająco warto odnotować, że przywoływana w rozprawie książka Élisabeth Badinter *Mother Love: Myth and Reality* jest dostępna w polskim przekładzie Krzysztofa Choińskiego pod tytułem *Historia miłości macierzyńskiej*. Polskie tłumaczenie ukazało się po raz pierwszy w 1998 roku, a w 2026 roku zostało ponownie wydane w wersji przejrzanej i uzupełnionej. Warto uwzględnić tę pozycję w bibliografii rozprawy.
- W kontekście wykorzystanej w rozprawie literatury warto również zwrócić uwagę na istniejące polskie przekłady tekstu Donny Haraway *Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective*. Tekst ten jest dostępny w języku polskim w dwóch tłumaczeniach: Agaty Czarnackiej (http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0062haraway1988.pdf?utm_source=chatgpt.com) oraz Aleksandry Derry (opublikowanym w tomie *Studia nad nauką i technologią. Wybór tekstów*, red. E. Bińczyk, A. Derra, Wydawnictwo Naukowe UMK, 2014).
- Korekty wymaga zapis bibliograficzny tekstu W.V.O. Quine’a *Epistemology Naturalized. Ontological Relativity and Other Essays* jest autorskim zbiorem esejów Quine’a, nie zaś tomem przez niego redagowanym. Warto również odnotować istniejący polski przekład tekstu — „Epistemologia znaturalizowana” w tłumaczeniu Barbary Stanosz, opublikowany w tomie *Granice wiedzy i inne eseje filozoficzne* (PIW, Warszawa 1986, s. 106–125).
- Bibliografię warto uzupełnić o polski przekład książki Michaela Tomasello *The Cultural Origins of Human Cognition: Kulturowe źródła ludzkiego poznawania*, przeł. Joanna Rączaszek, PIW, Warszawa 2002.

Ocena rozprawy i konkluzja

Recenzowana rozprawa jest przykładem pracy napisanej z dużym zaangażowaniem badawczym, znawstwem i z zachowaniem zasad prowadzenia badań naukowych. Jej Autorka wykazuje się erudycją i rozległą znajomością podejmowanej problematyki, a także bardzo dobrą ogólną znajomością dyscypliny. Umiejętne połączenie biegłości w analizie

filozoficznej z interdyscyplinarnym podejściem badawczym oraz świadomością wagi podejmowanych problemów społecznych i roli humanistyki w ich właściwym rozpoznawaniu, diagnozowaniu i konceptualizowaniu, a przede wszystkim sposób wykorzystania tych kompetencji do realizacji postawionych w pracy celów, świadczą o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Potwierdza to również dorobek naukowy i dydaktyczny Alicji Neumann-Karpińskiej, obejmujący opublikowanych 6 artykułów (między innymi w takich czasopismach jak „Analiza i Egzystencja”, „Kultura-Społeczeństwo-Edukacja”, „Hybris”) oraz liczne wystąpienia naukowe zarówno na konferencjach ogólnopolskich, jak i międzynarodowych.

Za oryginalne rozwiązanie problemu naukowego uznaję przede wszystkim skonfrontowanie teorii decyzji i doświadczeń transformujących Laurie Ann Paul z materiałem empirycznym dotyczącym decyzji reprodukcyjnych oraz wykorzystanie wyników tych badań do ponownego przemyślenia problemu racjonalności i autentyczności decyzji transformujących. Szczególnie istotna jest zaproponowana przez Autorkę krytyka mocnego rozumienia racjonalności przyjmowanego przez Paul oraz próba jego przeformułowania w odwołaniu do koncepcji racjonalności ograniczonej i ekologicznej. Oryginalność pracy widzę zatem przede wszystkim w połączeniu analizy filozoficznej z badaniami empirycznymi i wykorzystaniu tego połączenia do sformułowania własnej propozycji teoretycznej.

Stwierdzam zatem, że rozprawa Alicji Neumann-Karpińskiej „Decyzje reprodukcyjne jako przykład decyzji transformujących. Dyskusja ze stanowiskiem Laurie A. Paul **spełnia** wymagania określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce i wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do kolejnych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.